

ДЖУРАЕВА Санабар Нурматовна,
Ўзбекистон тарихи давлат музейи
катта илмий ходими,
тарих фанлари доктори

ЎЗБЕКИСТОНДА ЗИЁРАТ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ

КУЛЬТУРНО- ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПАЛОМНИЧНОГО ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

CULTURAL AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF PILGRIMAGE TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Аннотация. Мазкур мақолада туризм соҳаси жаҳон давлатларида сиёсат даражасига кўтарилганлиги, бу борада мамлакатимизда ички ва ташқи туризмни ривожлантириш учун Президент фармон ва қарорларининг қабул қилиниши, юртимизда зиёрат туризмни ривожлантириш учун олиб борилаётган ислоҳотлар, аждодларимиз маънавий ва моддий меросининг тикланиши, экотуризмни ривожлантириш, туристлар учун шар-шароитлар яратиш, Ўзбекистонда зиёрат туризмнинг моддий-маънавий аҳамияти, туризм йўналишида илмий тадқиқотлар, инновацион лойиҳалар яратиш масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: туризм, моддий мерос, объект, ёдгорлик, обида, мақбара, зиёратгоҳ, архитектура, санъат, экотуризм, анъана, қадрият, урф-одат.

Аннотация. В данной статье изучена сфера туризма в странах мира на уровне политического аспекта, в связи с этим принятие президентских указов и решений по развитию внутреннего и внешнего туризма в нашей стране, реформы, проводимые для развитие паломнического туризма в нашей стране, восстановление духовного и материального наследия наших предков, развитие экотуризма, создание условий для туристов, материальное и духовное значение паломнического туризма в Узбекистане, научные исследования в области туризма, создание инновационных проектов.

Ключевые слова: туризм, материальное наследие, объект, памятник, монумент, мавзолей, святыня, архитектура, искусство, экотуризм, традиция, ценность, обычай.

Abstract. In this article, the tourism sector has risen to the level of politics in the countries of the world, in this regard, the adoption of presidential decrees and decisions for the development of domestic and foreign tourism in our country, the reforms carried out for the development of pilgrimage tourism in our country, the restoration of the spiritual and material heritage of our ancestors, the development of ecotourism, the conditions for tourists creation, the material and spiritual importance of pilgrimage tourism in Uzbekistan, scientific research in the field of tourism, creation of innovative projects are highlighted.

Key words: tourism, material heritage, object, monument, monument, mausoleum, shrine, architecture, art, ecotourism, tradition, value, custom.

КИРИШ

Туризм йўналиши бугунги кунда жаҳон давлатларида устувор соҳага айланган вақтда мамлакатимизда табиий, маънавий, маданий, моддий меросимиз билан боғлиқ зиёрат туризми салоҳиётини ривожлантириш, у ерга маҳаллий аҳоли билан бирга хорижий туристларни ҳам жалб қилиш давлат истиқболини белгилайди. Шу боис мустақиллик йилларида мазкур тармокни ривожлантириш учун кўпгина ишлар амалга оширилди.

Шу нуктаи назардан, Ўзбекистонда туризмни юксалтириш учун туристик объектларнинг минтақалардаги имкониятларини тадқиқ этиш, жумладан, тарихий обидалар, архитектура ёдгорликлари, қадамжолар, зиёратгоҳлар, табиий ландшафт ва рекреация ресурсларидан тўғри ва самарали фойдаланиш йўллари илмий асосда ўрганиш ва тегишли амалий тавсияларни ишлаб чиқиш катта аҳамиятга эга [1:89-99, 1-2].

АСОСИЙ ҚИСМ

Маълумки, Ўзбекистонда 7-8 мингдан ортиқ тарихий обидалар мавжуд бўлиб, 200 дан ортиғи ЮНЕСКО рўйхатида, ислом маданияти обидаларини асраб-авайлаш ва тарихий обидаларга бой давлат сифатида Ўзбекистон жаҳонда 9 ўринни эгаллаб турибди [2:99-102]. Маданий тарихий аҳамиятга эга бўлган

объектлардан 545 таси архитектура, 575 таси тарихий, 1457 таси санъат ва 5500 дан ортигини археологик объектлар ташкил этади [3:4, 197].

Зиёратгоҳларга ташриф туризм соҳаси билан боғлиқ бўлиб, бу соҳа XXI асрда дунё миқёсида энг устувор фойда келтирувчи соҳага айланган. Ҳозир у автомобилсозлик ва нефтни қайта ишлаш соҳасидан кейин учинчи ўринни эгаллаб турибди [4:504-533, 61]. Туризм соҳасини ривожлантириш миллий ва минтақавий иқтисодиётни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга.

Тадкикотчи олим С.Рўзиев Ўзбекистонда туризмни ривожлантиришни босқичларга бўлиб, биринчи босқич, 1992 йил Ўзбектуризмнинг ташкил этилиши, 1993-1999 йиллар иккинчи босқич туризм тўғрисидаги қонун қабул қилиниши, 2000 йилдан учинчи босқич бошланганини, бунда зиёрат туризми ҳам алоҳида ўрин эгаллашини кайд этиб ўтади [5:11-12]. Мазкур босқичларга тўртинчи босқич сифатида 2017 йилдан кейинги туризм соҳасида кенг миқёсидаги давлат эътиборини қиритиш мумкин.

Ўзбекистон жаҳон туризм ташкилоти Ипак йўли лойиҳасининг асосий бўғини бўлиб, бу лойиҳа бўйича туристларнинг ихтиёрига таклиф этилаётган турларнинг аксарият қисми Ўзбекистон ҳудудидан ўтади. Ўзбекистонда асосан маданий туризм бошқа турларга

нисбатан кўпроқ ривожланган. Мамлакатимизда туризм моддий техник баъзасининг 87% Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хоразм вилоятларига тўғри келса-да, Жиззах, Навоий, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларида ҳам туристларни жалб этадиган ислом уламолари номи билан боғлиқ архитектура маданий объектлари ҳамда кўплаб табиатнинг хушманзара экотуристтик ҳудудлари мавжуд. Маданий зиёрат туризми деганда инсонлар томонидан ўзга халқларнинг тарихий ва археологик ёдгорликлари, маданияти, урф-одатларига нисбатан қизиқиш асосида амалга ошириладиган туризм сиёсати тушунилади.

Ўзбекистон замини ислом цивилизациясининг муҳим марказларидан бири сифатида бутун дунё саёҳларини чорлаб келмокда. Бунда туризм соҳасида фаолият кўрсатаётган ташкилотлар сифатида Халқаро туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари

бўйича қўмита, Ўзбекистон мусулмонлар идораси, Вақф хайрия жамоат фонди, Ташки ишлар вазирлиги, вилоят ҳокимликларининг туризм бошқармаси, ISESCO (Таълим, илм-фан ва маданият бўйича ислом ташкилоти). UNWTO (Бутунжаҳон туристик ташкилоти) билан зиёрат масалалари бўйича ҳамкорликда шуғулланади [6:94-104].

Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Зиёрат туризми бўйича мамлакатимизнинг салоҳияти жуда юқори бўлиб [7:273-302], мазкур йўналишда зарур қулайликлар яратиш мақсадида, Дин ишлари бўйича қўмита таркибида “Зиёрат туризмни қўллаб-қувватлаш бўлими” ташкил этилди, айрим мусулмон мамлакатлари фуқаролари учун визасиз режим жорий қилинди.

Жумладан, 2016 йил 2 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасида туб бурилиш даврини бошлаб берган ПК-2666-сонли “Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори ва “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони қабул қилинди [8:].

Мазкур фармонда туризм салоҳиятидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш, анъанавий туризмга қўшимча тарзда зиёрат қилиш, экологик маърифий, этнографик, гастрономик, спорт, даволаш-соғломлаштириш турларини ижтимоий ишлаб чиқариш фаолиятига татбиқ этиш назарда тутилди [9:368-374]. Ушбу Фармон асосида, Ўзбекистонда туризмга оид давлат сиёсатини юритувчи “Ўзбектуризм” миллий компанияси тугатилиб, уни ўрнига Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси ташкил қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон

“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “Туризм индустриясини жадал ривожлантириш, иқтисодиётда унинг роли ва улушини ошириш, туристик хизматларни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш, туризм инфратузилмасини кенгайтириш, ўрта муддатли истиқболда

“Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш концепцияси”га асосан, аниқ чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқиш режалаштирилди [10]. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев бошчилигидаги ҳукумат туризм иқтисодиётининг тармоқларидан бири эканлиги, мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланган ҳолда ушбу тармоқни янада такомиллаштириш зарурлиги таъкидланди.

Президентимизнинг 2018 йил 3 февралдаги ПФ-5326-сон “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шар-шароитлар яратиш бўйича қўшимча чопа-тадбирлар тўғрисида”ги фармонларида Республиканинг туризм салоҳиятини, биринчи навбатда, инвестицияларни фаол жалб қилиш, соҳага инновацион ғоя ва технологияларни жорий этиш, шунингдек, мамлакат бой табиий, маданий ва тарихий меросининг мавжуд ресурслари ва имкониятларидан ҳар томонлама фойдаланиш ҳисобига ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш” кўзда тутилган [11]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 февралдаги “Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3514-сонли ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 13-14 декабрь кунлари

Қашқадарё вилоятида ташрифлари вақтида, Шаҳрисабз шаҳрини фестиваллар шаҳрига айлантириш бўйича берилган топшириқлари ижросини таъминлаш мақсадида Шаҳрисабз шаҳри ва унга яқин ҳудудларда бўлиб ўтадиган фестиваллар рўйхати шакллантирилди ва йил мобайнида турли фестивал, семинар, конференциялар ташкил этилди [12].

Бу ерда масаланинг яна бир муҳим жиҳати шу бўлдики, 2018 йилда 21-23 февраль кунлари Ш.Мирзиёев ташаббуси билан ислом маданиятини пойтахти сифатида намоён бўлиб келган Бухорода туризм форуми ўтказилиб, зиёрат туризми декларацияси халқаро миқёсида имзоланди [13:Халқ сўзи.2019 йил 22 феврал]. Бу тадбирдан қўзланган мақсад республикамиз ҳудудларида зиёрат туризмни ривожлантириш, халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, бу соҳага тўғридан тўғри инвестицияларни жалб қилиш. Ўзбекистонни дунёдаги энг катта зиёратчилик туризми марказларидан бири сифатида эътироф

этиш ва ҳалол жаҳон стандартларини жорий қилишни белгилаган эди

Шунингдек, 2018 йил 16-апрелдаги “Диний маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5416-сонли Фармон асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг №709-сонли фармойиши қабул қилинди. Унга кўра, “Вақф” хайрия жамоат фонди ташкил этилди [14:273-302, 303-336] Ушбу фонд олдида юртимиздаги тарихий, меъморий аҳамиятга эга зиёратгоҳларни сақлаш, таъмирлаш, ободонлаштириш, ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган аجدодларимиздан диний-маърифий асарларини чоп этиш, юртимиздаги кадамжо ва зиёратгоҳларнинг мусулмон оламидаги нуфузини янада ошириш, зиёратгоҳларга маҳаллий ва хорижий зиёратчиларни жалб этиш учун шар-шароитлар яратиш вазифасини амалга оширади.

Айтиш мумкинки, 2016-2018 йиллар давомида, бу соҳада қабул қилинган қонунларнинг ижросини Қашқадарё вилояти рақамларида кузатсак, ҳудудда 1043 та археологик, 208 та меъморий, 27 та диққатга сазовор жой, 43 та монументал, жами 1321 та моддий-маданий мерос объектлари сифатида 50 та жойлаштириш воситалари (2646 ўрин), 100 тадан ортиқ миллий ва европа таомлари тайёрлайдиган ресторан ҳамда миллий услубдаги чойхоналар, 18 та туроператорлик субъектлари фаолияти ташкил этилди. Шу билан бирга, 17 та туристик синфга мансуб автотранспорт воситалари, 43 та ҳамроҳ-таржимон сайёҳларга хизмат кўрсатмоқда. 2018 йилнинг январь-ноябрь ойларида вилоятга жами 1, 4 млн туристлар ташриф буюрган бўлиб, шундан 62, 7 минг нафари хорижий сайёҳларни ташкил этади. Хорижлик сайёҳлар сони икки баробарга ошган. Сайёҳларнинг асосий қисмини Европа (46, 4% - Италия, Франция, Германия, Испания, Буюк Британия), қўшни мамлакатлар 27, 4%, Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатлари 12, 6% фуқаролари ташкил этади [15:Қарши шаҳри, 2021 йил 19 март].

Туризм инфратузилмасида туристнинг хавфсизлиги, энг муҳим жиҳатидир. Мамлакатимизда туристик салоҳиятни юксалтириш, уларга қулай на хавфсиз шароитлар яратиш мақсадида 2017 йил 23 ноябрда Вазирлар Маҳкамасининг қарорига мувофиқ,

туристлар оқими юқори бўлган Бухоро, Самарқанд, Хоразм ва Қашқадарё вилоятларида 2018 йил 1 январдан Сурхондарёда 2019 йил март ойидан хавфсиз туризмни таъминлаш бошқармалари ташкил қилинди [16:ПҚ-4229-сонли қарор.2019 йил 12 июнь]. Ушбу бошқарма хорижий давлат ва халқаро ташкилотлардан ташриф буюрадиган делегацияларни кутиб олиш уларнинг хавфсизлигини таъминлаш ва кузатиш билан боғлиқ тадбирларни амалга оширади.

2019 йил 5 январда Ўзбекистон Республикаси Парламентининг Ўзбекистон туризмни ривожлантириш бўйича энг асосий вазифалар ва йўналишларни белгилаб берган “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чори-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди [17:Халқ сўзи газетаси.-2019 йил 8 январ, 3-сон]. ва унинг асосида 1919-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш Концепцияси эълон қилинди.

Ўзбекистон давлати 2021 йилда халқаро миқёсда пандемия даврини бошидан ўтказган бўлсада, мазкур соҳани жаҳон андозалари асосида ривожлантириш иши давом этмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 февралда “Ўзбекистон Республикаси ички ва зиёрат туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6165- сонли Фармони қабул қилинди [18]. 2021 йил 24 февралда Вазирлар Маҳкамасининг “Ички ва зиёрат туризмни ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 100-сонли Қарори қабул қилинган бўлиб, ушбу қарор бўйича вилоятда ички ва зиёрат туризмни ривожлантириш мақсадида рўйхат шакллантирилиб, туризм бошқармасига тақдим этилди.

Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 3 мартда “Моддий-маданий мерос объектлари ва ЮНЕСКОнинг Умумжаҳон мероси рўйхатига киритилган ҳудудлар муҳофазасини кучайтириш чора-тадбирлар тўғрисида”ги 119-сонли қарори қабул қилинган. Ушбу қарор бўйича барча моддий ва археология мерос ёдгорликлари оператив бошқаруви билан Маданият бошқармасига, Музей қўриқхонасига тоширилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 апрелдаги ПФ

6199-сон “Туризм, спорт ва маданий мерос соҳаларида давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони асосида Туризм ва спорт вазирлиги фаолияти ташкил этилди[19]. 2023 йил январь ойидан Маданият вазирлиги билан Туризм ва спорт вазирлиги бирлашиб, Ўзбекистон Республикаси маданият ва туризм вазирлиги сифатида ўз фаолиятини бошлади.

2021 йилда мазкур соҳада белгиланган вазифаларга кўра 1, 7 миллион хорижий, 7, 5 миллион маҳаллий сайёҳни жалб қилиш, туризм хизматлари экспортини 370 миллион долларга етказиш белгиланди. Шундан келиб чиқган ҳолда маҳаллий ва хорижий зиёратчи сайёҳлар оқимини шакллантириш ва улар учун зарурий шар-шароитлар яратиш, республиканинг зиёрат туризми салоҳиётини кенг тарғиб қилиш чора-тадбирларини амалга ошириш масалалари илгари сурилди. Зиёрат туризми бўйича 2021 йилда 5 мингга яқин авиақатновлар йўлга қўйилиб, камида 700 мингга яқин зиёратчи жалб қилинди. 130 млн. долларлик хизматлар экспорти амалга оширилди.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, мавжуд зиёратгоҳ, мақбара, қадамжолар халқимизнинг диний ва миллий қадриятларидан бири саналади. Бугунги кунда Ватанимиз тупроғида ҳоки ётган шахслар ҳаёти, фаолияти, зиёратгоҳлар тарихи, у ердаги урф-одатларни ўрганиш, маънавий меросимиз сифатида ёш авлодга етказиш, республика, вилоят, туман миқёсидаги зиёратгоҳларнинг мусулмон оламидаги мавқеини ошириш, у ерга маҳаллий ва хорижий зиёратчиларни жалб этиш, зиёрат туризмни ривожлантириш олдимизда турган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Миллий қадриятларимизнинг бир бўлаги бўлган зиёрат туризми жаҳон миқёсида Ўзбекистон ҳудуди шундай тарихий қадриятлар макони бўлганлигини, ўлкада ижтимоий-иқтисодий ислохотларни рўёбга чиқараётган халқимиз учун буюк келажак барпо этишда, бугунги дунёни янги кўз билан кўриш, уни янгича тафаккур билан идрок этиш жараёнларида, улуғ аجدодлар мероси билан танишиш лозимлигини англатади. Бугун йўқотилган барча қадриятларни, бой берилган

маданий ва маънавий бойликларни қайтадан тўплаш, анъаналарни тиклаш, ўз миллий қиёфаси билан Ўзбекистоннинг жаҳон халқлари сафидан муносиб ўрин эгаллаши юзасидан олиб борилаётган тадбирлар буюк аجدодларимиз қолдирган меросни қайта тиклаш, ўзлгимиз, инсоний ҳис-туйғуларимизни, шаънимиз ва ориятимизни ҳимоя қилишга, уни ҳамиша баланд тутишга ва халқаро миқёсда ўрнимизга эга бўлишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Alimardonova Z.M. Modern concept of tourism development in Surkhandarya region // Central Asian Journal of innovations on tourism management and finance. –Vol: 02 Iss.02, Feb 2021. – Pp. 89-99; Усманов М.Т. Ўзбекистонда туризмни ривожлантиришнинг минтакавий хусусиятлари (Самарканд вилояти мисолида). Автореф. геогр. фан. номз. – Тошкент, 2003. – Б. 1-2.]
2. Ruziyeva D.I. Ways of development and promoting of cultural tourism in Uzbekistan // Economics and management: theory and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2. – Verlag SWG imex GmbH. Nurnberg, Deutschland, 2014. – Pp. 99-102.
3. Джабаров О.З. Проблемы и перспективы развития историко-культурного туризма в Узбекистане (1991-2010 гг.) автореф. Дисс. канд ист. наук. – Ташкент, 2011. – Б. 4. 197.
4. Dagdeviren A., Ozdemir H., Göker G. Ilgaz İlçesinin Turizm Potansiyeli (Tourism Potential of Ilgaz District) // Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5-4 (2017). – Pp. 504-533; Файзиева Ш. Основные направления развития туризма в Узбекистане // Экономический Вестник Узбекистана. – 2004, №3. – С. 61.
5. Рўзиев С.С. Ўзбекистонда маданий туризм бозори ва унинг истикболлари. Автореф. икт. фан. ном — Тошкент, 2009. Б. 11-12.
6. Гаибназарова З.Т. Перспективы развития туристического потенциала Узбекистана // Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал. 2019. Том 10. Выпуск 1. – С. 94-104;
7. Туризм – мамлакатимиз иқтисодиётининг эртанги куни. <https://president.uz/uz/1516>; Мирзиёев Ш.М. Оққўнғил, ориятли ва меҳнаткаш инсонлар юрти (Сурхондарё вилояти) // Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017 Б. 273-302.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-4861-сонли фармони. 2016 йил 2 декабрь <https://www.lex.uz/docs/3548467>.
9. Сайфутдинов Ш.С. Ўзбекистонда зиёрат туризмни ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий механизмлари. Электрон манба: www.tsue.uz. – С. 368-374.
10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ПФ-4947 Тошкент шаҳри 2017 йил 7 февраль // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил 6-сон.
11. Қонунлар ва фармонлар мазмун моҳияти ҳақида батафсил: <https://lex.uz/docs/4474527>. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. Тошкент, 2017, 31-сон, 782-модда.
12. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳамда Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган қарор ва фармонлар ижроси юзасидан Қашқадарё вилоятининг туризм соҳасида эришилган натижалар тўғрисида маълумот. Тошкент, 2021 йил май.
13. Ўзбекистонни зиёрат туризмнинг марказларидан бири сифатида эътироф этиш тўғрисида Бухоро декларацияси имзоланди // Халқ сўзи. 2019 йил 22 февраль.
14. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
15. Қашқадарё вилоятининг мавжуд туристик салоҳияти ва соҳани ривожлантиришнинг устувор вазифалар тўғрисида тезислар // Қашқадарё вилояти маданий мерос бошқармаси маълумоти.- Қарши шаҳри, 2021 йил 19 март.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Транспорт ва туризм объектларида жамоат хавфсизлигини таъминлашнинг самарали тизимини жорий этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4229-сонли қарори. 2019 йил 6 март // www.lex.uz.
17. Халқ сўзи газетаси. – 2019 йил 8 январ, 3-сон.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 феврал кунида “Ўзбекистон Республикаси ички ва зиёрат туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони <https://lex.uz/docs/5315060>.
19. Туризм ва спорт вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисидаги Фармони. <https://www.lex.uz/docs/5356603>.